

Lesław Dall

Karol Pawluś

**naczelnik Gniazda „Sokoła”
założyciel pierwszych drużyn skautowych
w Zakopanem**

Lesław Dall

KAROL PAWLUŚ

naczelnik Gniazda „Sokoła”
założyciel pierwszych drużyn skautowych
w Zakopanem

Publikacja dokonana przez Gminę Miasto Zakopane

ISBN 83-03-01758-7

Skład: Andrzej Gąsienica Łaskowy

Wydano staraniem: Stowarzyszenia Mizeum Harcerskie im. Olgi i Andrzeja Małkowskich w Zakopanem

Wydanie I. Nakład 300 egz. we wrześniu 2003 r.

Zakopane 2003 r.
Nakładem Muzeum Harcerskiego
im. Olgi i Andrzeja Małkowskich
w Zakopanem

Lesław Dań

KAROL PAWLUŚ

nauczelnik Gimnazjum „Sokoła”
założyciel pierwszych drużyn skautowych
w Zakopanem

Publikacja dotowana przez Gminę Miasta Zakopane

ISBN 83-919794-0-7

Skład: Andrzej Gąsienica Laskowy

Wydano staraniem: Stowarzyszenia - Muzeum Harcerskie
im. Olgi i Andrzeja Małkowskich w Zakopanem

Wydanie I. Nakład 500 egz. Druk ukończono we wrześniu 2003 r.

Nakładem Muzeum Harcerskiego
im. Olgi i Andrzeja Małkowskich
w Zakopanem

WSTĘP

Zakopane, jedna z wielu wsi górskich, na przełomie XIX i XX wieku, szybko przekształca się w prężny ośrodek uzdrowiskowy, turystyczny i sportowy. Swoją rozwój zawdzięcza położeniu u podnóża Tatr, jak również mieszkańcom Zakopanego, zarówno miejscowej ludności górskiej, ale także napływowej. Na przełomie XIX i XX wieku wiele osób osiedla się w Zakopanem na krótszy lub dłuższy pobyt z przyczyn zdrowotnych, jak np. Stanisław Witkiewicz, dr Władysław Matlakowski, Stefan Żeromski. Nie tylko leczyli się, ale w miarę swoich możliwości tutaj tworzyli swoje dzieła i angażowali się w życie społeczne Zakopanego. Osiedlali się też lekarze, jak np. dr Kazimierz Dłuski, dr Edmund Brzeziński, dr Józef Żychoń, dr Marcin Woyczyński. Wraz z rozwojem Zakopanego przybywają także kupcy, restauratorzy, rzemieślnicy, urzędnicy, nauczyciele, artyści. To oni tworzą miejską tkankę Zakopanego. Oprócz pracy zawodowej angażują się w działalność społeczną, gospodarczą i polityczną. Zakładają liczne organizacje, stowarzyszenia i instytucje, które przyczyniły się do powstania miasta.

Karol Pawluś (1880-1943) był zakopiańczykiem od 1905 do początku 1914 roku. Był jedną z wielu ciekawych, choć drugoplanowych postaci, które przyczyniły się do rozwoju Zakopanego i z czasem uległy całkowitemu zapomnieniu.

Dla harcerzy jest to postać bardzo ważna, gdyż związana z powstaniem skautingu (harcerstwa) w Zakopanem. Jemu to właśnie przypadła inicjatywa zaszczeplenia skautingu w Zakopanem na przełomie 1912/13 roku.

Z ZABŁOCIA DO ZAKOPANEGO

Urodził się 21 stycznia 1880 r. w Zabłociu koło Żywca, w przysiółku Pawlusie. Według tradycji rodzinnej, ród Pawlusiów mieszkał w Zabłociu od wielu pokoleń i utrzymywał się z rzemiosła. Jego ojciec Wojciech (Adalbetr) był folusznikiem i prowadził własny zakład przy ulicy Browarnej w Zabłociu. Matka Agnieszka z d. Mucharska zajmowała się prowadzeniem domu i wychowywaniem pięciorga dzieci. Karol miał dwie siostry Karolinę i Anielę oraz dwóch braci Jana i Teodora.

Karol Pawluś po ukończeniu 6-cio klasowej szkoły w Żywcu (1887/1892) i Gimnazjum realnego w Bielsku (1892/1896), uczęszcza na 3-letni kurs kupiecki Wyższej Szkoły Handlowej w Krakowie (1896/1898), tutaj też podejmuje pracę jako buchalter w wytwórni szczotek na Pawiej.¹ Powołany do 3 letniej służby wojskowej w armii austriackiej (1902-1905), kończy ją w stopniu sierżanta.

W tym też roku przyjeżdża do Zakopanego gdzie podejmuje pracę w Spółce Handlowej „Bazar Polski” przy ulicy Krupówki.

Świadcstwo mocą którego poświadczam, że Karol Pawluś pracował

u nas jako buchalter i korespondent od dnia 15 września 1905 r.

do dnia 31 grudnia 1913 r. (...)

Zakopane, dnia 1 marca 1914 r.

Spółka handlowa w Zakopanem²

Zamieszkał w domu przy ulicy Kościeliskiej 14. Ożenił się, 24 II 1909 r, z Pauliną Magdaleną Beze, córką zakopiańskiego kupca Dominika Beze. W 1910 roku przychodzi na świat ich córka Maria-Elwira.³

Oprócz pracy zawodowej i działalności społecznej w „Sokole”, Karol Pawluś bierze udział w amatorskich przedstawieniach teatralnych, jego gra aktorska została dostrzeżona przez ówczesną prasę:

¹ Relacja Zofii Gac, córki Karola Pawlusia, dnia 9 VII 2003 r., w zbiorach autora.

² Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie, Akta personalne Karola Pawlusia, sygn. AP 944.

³ Archiwum Parafii Przenajświętszej Rodziny w Zakopanem, Księga Parafialna Śluby 1909 r., Księga Parafialna - Chrzty 1910 r.

Wczoraj w sali Sokoła koło dramatyczne odegrało komedię Lausa „Dom wariatów” (...) Grano ze swobodą i temperamentem, w szczególności zaś gra pp. Pawlusia i Hałasowskiego oraz panny Pawlicówny, zasługuje na wyróżnienie.⁴

Równie pochlebną recenzję miało przedstawienie „Ułani Księcia Józefa”, które odegrano 4 maja 1913 r. z okazji rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja.

Wieczorem w sali hotelu „Morskie Oko” odegrano z wielkim powodzeniem sztukę pt. „Ułani księcia Józefa”. Dobra gra całego zespołu, złożonego z 30 osób, w szczególności zaś pań: Schabenbeckowej, Pawlicówny, Przanowskiej, Hałasowskiej i Świąchówny, oraz pp. Stępniewskiego, Pawlusia, Bizatowicza i Mączyńskiego sprawiły, że zgromadzeni odnieśli bardzo dodatnie wrażenie.⁵

Karol Pawluś był człowiekiem zdolnym i pracowitym, a przy tym wielkiej skromności i szlachetności. Jak przystało na członka Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” uprawiał gimnastykę, narciarstwo, saneczkarstwo (bobsleje), pływanie i turystykę górską, wydaje się, że był urodzonym żołnierzem.⁶

⁴ „Nowa Reforma” nr 173, Kraków 15 IV 1913, Zakopane, 14 kwietnia.

⁵ „Gazeta Podhalańska” nr 20, Nowy Targ 11 V 1913, *Obchód w Zakopanem*. Zakopane, 5 maja 1913 r.

⁶ Mieczysław Rokosz, *Harcerska działalność Małkowskich pod Giewontem w latach 1913-1915. Kартki do zakopiańskich początków polskiego skautingu*. [W:] *80 lat Zakopiańskiego Gimnazjum. Szkice i wspomnienia z lat 1912-1992*, Zakopane 1992, s.34; także, prof. Tomasz Strzembosz, *Wspomnienia* (list z dnia 13 V 1990), w zbiorach autora.

NACZELNIK GNIAZDA „SOKOŁA” W ZAKOPANEM

Głównym celem Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” była działalność oświatowa w dziedzinie kultury fizycznej, oraz rozwijanie świadomości narodowej i patriotycznej. W Zakopanem „Sokół” powstał w 1894 roku z inicjatywy dra Wenantego Piaseckiego, zaś Gniazdo (oddział) dopiero w 1900 roku.⁷ W szybkim czasie „Sokół” stał się największą i bardzo wpływową organizacją zakopiańską. Gniazdo posiadało własny sztandar (od 1905 r.), boisko gimnastyczne i własny budynek - sokolnię, zbudowaną w 1909 r. według projektu Eugeniusza Wesołowskiego. Sokolnia znajdowała się w centrum Zakopanego przy Rynku. Posiadała dużą salę gimnastyczną do ćwiczeń (o wymiarach 15 x 9 m), szatnię, rekwizytornię, kancelarię, pokój naczelnika i pokój dla kursora (gońca). Istniała również kręgielnia, którą w razie potrzeby wykorzystywano jako strzelnicę. W sali gimnastycznej, po zbudowaniu sceny, odbywały się przedstawienia teatralne.⁸ Rok później powstała czytelnia, w której udostępniano bezpłatnie szereg czasopism dla członków. Zaprowadzono również światło elektryczne.⁹

Zakopane: Dnia 25 kwietnia br. odbyło się u nas poświęcenie własnej sokolni, dokonał ks. prałat Kaszelewski i zapisał się jako członek założyciel Towarzystwa z kwotą 200 koron. Hrabia Zamoyski przesłał 1000 koron, podziękowano d. Hałasowskiemu za pracę około wzniesienia budynku. 25 kwietnia odbyło się doroczne Walne zgromadzenie przy udziale 65 członków. (...) Na wniosek Wydziału zamianowano d. Hr. Zamoyskiego członkiem honorowym.¹⁰

⁷ Mieczysław Mantyka, *100 lat Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Zakopanem*, Zakopane 1995, s.10, 15.

⁸ „Przegląd Sokoli. Organ Okręgu I (Krakowskiego) Pol. Tow. Gimn. Sokolich” nr 7, Kraków 1 IV 1909, *Zakopane*; także nr 14, 15 VII 1909, *Zakopane*.

⁹ „Zakopane” nr 8, 22 IV 1910.

¹⁰ „Przegląd Sokoli” nr 11, 11 VI 1909.

W obchodach grunwaldzkich w Krakowie, w lipcu 1910 r., zakopiański „Sokół” wziął czynny udział. W uroczystym pochodzie maszerowało 40 umundurowanych sokołów, a do ćwiczeń przystąpiło 25, w tym 5 pań.¹¹

Mimo dobrej bazy zakopiański „Sokół” nie należał do zbyt aktywnych w rozwijaniu tężyzny fizycznej.

Zakopiański „Sokół” przed sokolnią w Zakopanem ok. 1910 r.
(w zbiorach Muzeum Harcerskiego w Zakopanem)

¹¹ „Zakopane” nr 16, 28 VII 1910, Współudział „Sokoła” zakopiańskiego w obchodzie grunwaldzkim w Krakowie.

Tabela statystyczna polskich związkowych gimnastycznych towarzystw
sokolich w Austrii za rok 1912

zestawiona na podstawie sprawozdań i raportów

Okręg I Krakowski. Gniazdo Zakopane, rok zał. 1900. Własny budynek
Gniazda, boisko, sztandar. Liczba członków ogółem: 120,
umundurowanych: 30, ćwiczących się: -, liczba członków biorących udział
w ćwiczeniach: mężczyzn: 8, godz. tyg.-, kobiet: -, liczba uczniów
towarzystwa: 48, godz. tyg. 8, liczba uczennic: -, liczba członków Grona
nauczycielskiego: -, liczba obchodów narodowych 5, liczba ćwiczeń
publicznych -, liczba zebrań towarzyskich: 15. Przychód koron 5300,
Rozchód 4743, fundusz budowy sokolni -, wartość nieruchomości 39 184,
wartość inwentarzowa 9131, długi hipoteczne i inne 27 513, czysty majątek
Towarzystwa 20 801.¹²

Sokolnia częściej była wykorzystywana do obchodów rocznic
narodowych, przedstawień teatralnych i zebrań towarzyskich. Tutaj też
odbywały się posiedzenia Rady Gminy Zakopane. Doceniając „Sokoła” Rada
Gminy Zakopane corocznie dotowała jego działalność przyznając dotację
w wysokości 250 koron (np. Związek Górali otrzymywał 200 K,
Towarzystwo Szkół Ludowych 150 K.)¹³. Już 6 X 1912 r. Rada Gminy
udzieliła „Sokołowi” koncesji na urządzenie przedstawień
kinematograficznych tzw. teatru świetlnego, który prowadził Franciszek
Pawlica¹⁴. Pierwsza publiczna projekcja filmowa w Zakopanem odbyła się
w sezonie letnim w 1913 r., wyświetlano wówczas film „Quo vadis”.

Karol Pawluś wstąpił do „Sokoła” zaraz po przyjeździe do Zakopanego.
Trzy lata później, w 1908 r., został wybrany, jako członek do komisji
rewizyjnej Wydziału¹⁵. W latach 1910-1913 sprawował funkcję naczelnika

¹² „Przewodnik Gimnastyczny „Sokół”. Organ Związku Polskich Gimnastycznych
Tow. Sokolich w Austrii” nr 11, Lwów Listopad 1913

¹³ Państwowe Archiwum w Nowym Targu, *Protokół ze CLII zwyczajnego
posiedzenia Rady gminnej w Zakopanem, odbytego dnia 30 listopada 1912 r.*,
[W:] Protokoły posiedzeń Rady gminnej w Zakopanem, sygn. Gm Z 8

¹⁴ Państwowe Archiwum w Nowym Targu, *Protokół ze CL posiedzenia Rady
gminnej w Zakopanem odbytego dnia 6 października 1912 r.*, [W:] Protokoły
posiedzeń Rady gminnej w Zakopanem, sygn. Gm Z 8

¹⁵ „Zakopane” nr 7, 5 IV1908, *Wiadomości Sokół*.

Gniazda „Sokoła” w Zakopanem, odpowiedzialnego za stan ćwiczeń gimnastycznych.

Pod wpływem rozwoju ruchu strzeleckiego w Galicji, rozpoczęła się militaryzacja „Sokoła”. Karol Pawluś przechodzi kurs ćwiczeń polowych urządzony przez I Okręg Sokoli w Krakowie w dniach 27-31 grudnia 1912 r. Program kursu obejmował musztrę, służbę zwiadowczą, „robienie” karabinem, orientację w terenie, naukę strzelania, pomoc w nagłych wypadkach.¹⁶ Po powrocie zakłada w Zakopanem Polową Drużynę Sokolą i zostaje jej drużynowym. Zaś w ścisłej organizacji wojskowej jest komendantem I. plutonu I. Kompanii sokolej w I. Okręgu Krakowskim. Drużyna-pluton składa się z trzech zastępów.¹⁷ Szkolenie wojskowe odbywało się w zakresie musztry formalnej i musztry z bronią, w rozwijaniu tyraliery, a także w bronioznawstwie, strzelaniu, służbie wartowniczej i polowej oraz w dziedzinach związanych z terenoznawstwem, sygnalizacją, materiałami wybuchowymi i udzielaniu pierwszej pomocy. Do ćwiczeń w strzelaniu Gniazdo zakupiło 2 nowoczesne karabiny typu Mannlicher wzór 1890.

Dnia 12 X 1913 roku, na wniosek Karola Pawlusia, powołano do życia również Stałą Drużynę Sokolą w Zakopanem. Składała się z sekcji naukowej, dostaw i aprowizacji, werbunkowej i samarytańskiej. Jej zadaniem było zabezpieczenie działalności Polowej Drużyny Sokolej.¹⁸

Podjęto również szkolenie narciarskie, które miało znaczenie militarne, gdyż umożliwiało, w czasie zimy, szybkie poruszanie się w terenie, co szczególnie było ważne dla służby wywiadowczej. Kurs jazdy na nartach, zorganizowany przez Gniazdo „Sokoła” wspólnie z Tatrzańskim Towarzystwem Narciarzy, dla drużyn sokolich i skautowych odbył się

¹⁵ Przegląd Sokoli” nr 1, styczeń 1913.

¹⁵ „Przegląd Sokoli” nr 7, lipiec 1913.

¹⁵ „Nowa Reforma” nr 474, Kraków 14 X 1913, *Z kraju. Zakopane 13 październik* (Z „Sokoła”).

¹⁵ „Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” nr 11, listopad 1913; „Skaut” nr 8, Lwów 15 XI 1913. *Bieżące. Sokół*.

¹⁶ Przegląd Sokoli” nr 1, styczeń 1913.

¹⁷ „Przegląd Sokoli” nr 7, lipiec 1913.

¹⁸ „Nowa Reforma” nr 474, Kraków 14 X 1913, *Z kraju. Zakopane 13 październik* (Z „Sokoła”).

w Zakopanem w dniach 25-29 grudnia 1913 r. Głównym instruktorem był inż. Aleksander Bobkowski z Krakowa oraz Stanisław Zdyb i Karol Pawluś.¹⁹

Na uroczystość ku czci księcia Józefa Poniatowskiego (100. rocznica śmierci) do Krakowa wyjechała z Zakopanego Polowa Drużyna Sokola, która 19 X 1913 r. wzięła udział w wielkich pochodzie Sokołów na Wawel.²⁰ Było to pierwsze wielkie publiczne wystąpienie Polowych Drużyn Sokolich w Galicji Zachodniej.

„Sokół” udziela pomocy przy organizowaniu i szkoleniu Drużyn Podhalańskich, które powstają na terenie Podhala na początku 1913 roku. Karol Pawluś wraz z Franciszkiem Pawlicą i Janem Kubinem organizują drużynę Podhalańską w Zakopanem. W okolicach Bańskiej Karol Pawluś dowodzi ćwiczeniami polowymi kilku Drużyn Podhalańskich i zakopiańskiej drużyny skautowej.

Ćwiczenia Drużyn Podhalańskich. Dnia 18 b.m. odbyły się ćwiczenia połowe kilku Drużyn Podhalańskich w okolicy Bańskiej.

W ćwiczeniach wzięły udział Drużyny z Zakopanego wraz z Drużyną Skautów z Zakopanego (29), Zubsuchego (54), Poronina (54) i Bańskiej (16) w łącznej sile 153 ludzi pod dowództwem p. Pawlusia, naczelnika Drużyny Zakopiańskiej przeciw Drużynom z Nowego Targu (128), Szaflar i Białego Dunajca (65) razem 193 ludzi pod dowództwem p. Kazimierza Guziaka, naczelnika Drużyny w Nowym Targu. Spotkanie miało miejsce na wzgórzach Bańskiej Wyżnej.

Oddziały wywiadowcze wykryły nas czas położenie sił przeciwnych i na czas zawiadomiły o tem komendantów, którzy też byli w możności odpowiednio do celu sobie wyznaczonego siły swoje rozłożyć i atak wykonać. W ostatniej chwili przed zakończeniem ćwiczeń Nowy Targ oskrzydlał lewe skrzydło partii przeciwniej znacznie przeważającymi siłami. Natomiast przeciw swemu lewemu skrzydłu miał całą drużynę z Poronina.

¹⁹ „Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” nr 11, listopad 1913; „Skaut” nr 8, Lwów 15 XI 1913.

²⁰ „Nowa Reforma” nr 474, 14 X 1913, Z kraju. *Zakopane, 13 październik* (Z „Sokoła”); „Nowa Reforma” nr 484, 20 X 1913, *Ku czci księcia Józefa Poniatowskiego.*

Okoliczność oskrzydlenia lewego skrzydła Nowotarskiego dawała Poroninowi pewną przewagę, lecz tylko chwilową wobec tego, że centrum tej Drużyny było zatrzymane, oskrzydlające zaś prawe skrzydło miało przeciw sobie siły wystarczające do chwilowego bodaj powstrzymania naporu oskrzydlenia a natomiast bardzo silne oskrzydlenie lewego skrzydła Zakopanego dwiema pełnymi Drużynami przeciw półdrużynami – dawało Nowemu Targowi znaczną przewagę. Podnieść należy sprawność wywiadowców z Zakopanego, a szczególnie oddziału II i III które doskonale ukryte podsuwały się pod nieprzyjaciół. Również bardzo sprawnie rozwinęło się i ugrupowało do ataku prawe skrzydło Zakopanego, na którym była drużyna z Poronina. Sędziowali druhowie inżynier Rams i sekretarz Peszkowski.²¹

POCZĄTKI DRUŻYN SKAUTOWYCH (HARCERSKICH) W ZAKOPANEM – 1913 R.

Jednym z przejawów militaryzacji „Sokoła” było też rozwinięcie patronatu nad galicyjskim ruchem skautowym. Drużyny skautowe uczestniczyły w szkoleniu wojskowym, specjalizując się w dziedzinie zwiadu, sygnalizacji, udzielaniu pierwszej pomocy medycznej.

Nie zachowała się kronika ani dokumentacja, dotycząca dziejów zakopiańskich skautów. Początki skautingu w Zakopanem można częściowo odtworzyć na podstawie notatek prasowych i nielicznych wspomnień. Inicjatywa zaszczerpienia skautingu w Zakopanem jest dziełem Karola Pawlusia.

Z „Sokoła”. Walne zgromadzenie odbyło się 19 kwietnia przy stosunkowo nielicznym udziale członków. Praca ideowa w gnieździe tutejszem obracała się około stworzenia stałej drużyny sokolej i skautowej. Druh Pawluś zorganizował drużynę skautową z uczniów szkoły zawodowej i gimnazjum realnego; stan jej liczebny doszedł po roku do 30 członków. Po druhu

²¹ „Gazeta Podhalańska” nr 22, Nowy Targ 25 V 1913.

Pawlusiu objął obowiązki drużynowego druż. Małkowski i od tego czasu drużyna skautowa bardzo pięknie się rozwija.²²

Najwcześniejsza informacja o zakopiańskich skautach ukazała się w grudniu 1912 r. w felietonie Kronika tygodniowa, w której opisano działalność zakopiańskiego „Sokoła”

(...) Dalej wolno ci będzie używać sportów najróżniejszych: saneczkowania, narciarstwa czy ślizgawki, wolno ci będzie uczyć się strzelać z mauserów w Sokole, uczyćszczać na ćwiczenia skautu (...).²³

W sezonie zimowym 1912/13 zakopiańskie koło Tatrzańskiego Towarzystwa Narciarzy zawarło porozumienie z zakopiańskim „Sokołem” polegające na wzajemnym udzielaniu ulg dla obu organizacji. Mocą tego układu członkom „Sokoła” i skautom przyznano zniżki w kursach narciarskich podczas świąt Bożego Narodzenia.²⁴ Z okazji otwarcia schroniska na Kalatówkach TTN w Krakowie zorganizowało, w dniach 5-6 stycznia 1913 r., zawody narciarskie. W biegu juniorów (z nad Kotła Świńskiego na dolną polanę Kalatówek) pierwsze miejsce zajął Bujak (Skaut, Zakopane), drugie Z. Walter TTN Kraków, trzecie Pawłowski (Skaut, Zakopane).²⁵

Od samego początku skauci zaznaczyli swą obecność w obchodach rocznic narodowych. Z okazji 50. rocznicy Powstania Styczniowego, w zakopiańskich uroczystościach, które odbyły się 26 I 1913 r., obok „Sokoła”, Związku Strzeleckiego i innych organizacji odnotowano obecność skautów.²⁶ Szczególnie widoczni byli podczas uroczystości rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja ...Udział umundurowanych sokołów i skautów w pochodzie był nadzwyczaj liczny, (...)²⁷

²² „Zakopane”, nr 9, 22 V 1914, *Z życia towarzystw*.

²³ „Zakopane”, nr 28, 24 XII 1912, *Kronika tygodniowa*. Eliota.

²⁴ „Nowa Reforma”, nr 39, Kraków 24 I 1913, *Z kraju. Zakopane, 22 stycznia*.

²⁵ „Czas”, nr 9, Kraków 7 I 1913, *Zawody narciarskie*.

²⁶ „Gazeta Podhalańska”, nr 5, Nowy Targ 26 I 1913, *Obchód powstania w Zakopanem*; także „Nowa Reforma”, nr 39, Kraków 24 I 1913, *Zakopane, 22 stycznia (obchód styczniowy)*.

²⁷ „Nowa Reforma”, nr 207, Kraków 6 V 1913, *Trzeci Maja w Zakopanem*.

W niedzielę 4 maja obchodziliśmy rocznicę Konstytucji 3 maja. Pomimo niepewnej pogody, chwilami bowiem kropił deszczyk, uroczystość wypadła zupełnie dobrze, chociaż udział publiczności był mniejszy, niż zazwyczaj. O godz. 9 rano z boiska „Sokoła” z muzyką „Związku Górali”, za którą na tem miejscu składamy podziękowanie p. prezesowi Pawlicy, wyruszyły do kościoła na nabożeństwo następujące towarzystwa: Straż pożarna pod wodzą p. Macieja Gąsienicy, „Sokół” w liczniejszym niż zazwyczaj składzie, obie Drużyny skautów z p. Pawlusem na czele, oddział „Samarytanek”, „Drużyna Podhalańska” pod wodzą p. Jana Kubina, Stow. Rękodzielników „Gwiazda” i wszystkie szkoły.

Po wysłuchaniu nabożeństwa, po którym wzniosłe kazanie wygłosił ks. Orzeł, wszystkie stowarzyszenia wróciły na boisko „Sokoła” i po złożeniu sztandaru rozeszły się.

Po południu o godz. 3 wyruszył pochód w tym samym składzie ulicami: Marszałkowską, Jagiellońską, Przecznicą, Krupówkami na Rynek, gdzie pod pomnikiem króla Władysława Jagiełły wygłosił mowę prezes „Sokoła” p. Nieszczyński...²⁸

Początkowo drużyna skautów, jeszcze bez numeru i imienia, działała przy „Sokole” i składała się z uczniów Szkoły Przemysłu Drzewnego. Niewątpliwie dużego poparcia udzielił dyrektor szkoły, członek władz „Sokoła”, artysta malarz, pionier narciarstwa i zimowych tatrzańskich wypraw – Stanisław Barabasz. W lutym 1913 r. przy gimnazjum realnym, mieszczącym się w willi „Szarotka” powstaje, zorganizowana przez ucznia Adama Ciołkosza²⁹, I Drużyna Skautowa im. Ks. Józefa Poniatowskiego. Wybór bohatera drużyny był oczywisty, w 1913 r. przypadała 100 rocznica śmierci księcia Józefa Poniatowskiego. II Drużyna Skautowa im. Lelewela Borelowskiego działała przy Szkole Przemysłu Drzewnego. Wybór bohatera też nie był przypadkowy i związany był z obchodami 50. rocznicy wybuchu powstania styczniowego. Marcin Maciej Borelowski pseud. Leleweł był jednym z dowódców powstania, naczelnikiem wojennym woj. podlaskiego.

²⁸ *Gazeta Podhalańska*, nr 20, Nowy Targ 11 V 1913, *Obchód w Zakopanem. Zakopane, 5 maja 1913 r.*

²⁹ Adam Ciołkosz (1901 -1978), instruktor harcerski w Zakopanem, Wiedniu, Tarnowie, założyciel Wolnego Harcerstwa, wybitny działacz PPS, publicysta.

Wspomnienia Adama Ciółkosza przybliżają dzieje obu drużyn.

„(...) Do Zakopanego przybyłem w pierwszych dniach lutego 1913 r. i z młodzieżą gimnazjum w „Szarotce” zetknąłem się jako uczeń II klasy tej szkoły. Od razu rzuciłem inicjatywę założenia drużyny harcerskiej, a myśl ta spotkała się z gorącym przyjęciem ze strony wszystkich uczniów. Możliwości rekrutacyjne były co prawda szczupłe, nie wchodziły w rachubę dziewczęta, stanowiące połowę wychowanków szkoły; chłopaków było w szkole niewiele, zaledwie kilkunastu.

Bądź co bądź, można było sformować dwa zastępy: „Wilków”, których kierownictwo objął Stanisław Żychoń, syn znanego zakopiańskiego lekarza, „Lisów”, których zastępowym został brat mój Zbysław. Na naradach w domu Żychoniów ustaliliśmy zgodnie wszystkie szczegóły organizacji; drużyna otrzymała patrona ks. Józefa Poniatowskiego, barwę krawatów przyjęliśmy czerwoną, skrót nazwy drużyny brzmiał „I ZE”. Żychoń ofiarował drużynie sztandar czerwony z białym orłem, na sztandarze naszyliśmy znak „I ZE”. Sztandar ten figurował kilkakrotnie na czele drużyny przy wystąpieniach drużyny, np. w pochodzie w dniu 3 maja. Życzliwość dyrekcji szkoły zjedналиśmy sobie bez trudu, śp. pamięci dyrektor Pieniążek z widocznym wzruszeniem obserwował nasze poczynania, a płynąca z podręcznika Schreibera i Piaseckiego tradycja powstańcza zespolona z przykładem skautingu angielskiego, zjednała nam zupełnie serce starego pedagoga. To też na miejsce zbierek – pogadanek i ćwiczeń udzielono nam sal szkolnych oraz przylegający do nich obszerny park.

Objąłem funkcję: „Instruktora” – stopień taki przewidziany był w obu podręcznikach harcerskich, w jakie się zaopatrzyłem, przed przyjazdem do Zakopanego, to jest w książkach Piaseckiego i Bouffała. Zapewne oznaczał on (w schemacie skautingu angielskiego) instruktora specjalnych zajęć, sprawności itp. Nie ośmiałem się jednak „przywłaszczyć” sobie tytułu drużynowego, poprzestałem na tym tytule „instruktora” i do czasu opuszczenia Zakopanego taką też funkcję sprawowałem w drużynie, kierując faktycznie całokształtem jej prac. Rozwijały się one normalnie i obejmowały przede wszystkim przygotowania do próby „młodzika” i „wywiadowcy”. Ponadto odbywała się dość często musztra formalna,

a co niedzielę – wycieczki pół dniowe lub całodzienne, na Antałówkę, do Kuźnic, lub na Gubałówkę, do dolin tatrzańskich, do Szaflar itp. Trzeba było pomyśleć o umundurowaniu; oparte ono zostało o wzór krakowski: koszule khaki, kapelusze popielate podpięte z prawej strony, natomiast oznaki wzorowane były na angielskich: pęki wstążeczek na lewym ramieniu (białe i czerwone – „Wilki”, żółte i zielone – „Lisy”, białe – instruktor), paski białe naszyte na koszuli oznaczały stopień „patrolowego” i „kaprała” (nomenklatura wedle „Vade mecum” Wyrobka, I wydanie), chorągiewki zastępów białe z naszytym czerwonym godłem; brak było tylko chust, które zastąpiliśmy krawatami czerwonymi. Wyekwipowanie drużyny było skromne i składało się z dwóch płacht namiotowych sprowadzonych z Komisji Dostaw Skautowych ze Lwowa około Świąt Wielkanocnych 1913 r. Namiot nasz rozbiliśmy po raz pierwszy podczas wycieczki na Gubałówkę – było to wielkie przeżycie dla młodych chłopców.

Nie potrafię ustalić, w jakim czasie powstała II ZE. Drużyna Skautowa im. Lelewela Borelowskiego. Składała się ona z uczniów szkoły przemysłu drzewnego, była liczna, w skład jej wchodziło chłopcy starsi, fizycznie dobrze rozwinięci, których pociągała raczej pół-wojskowa strona zaprawy harcerskiej. Na czele drużyny stał naczelnik „Sokoła” p. Pawluś.

On to prowadził w sali „Sokoła” dwa razy w tygodniu ćwiczenia w musztrze formalnej, oraz wykłady kartografii i terenoznawstwa. Stosunki między obiema drużynami ułożyły się w sposób miły i serdeczny i I ZE gremialnie brała udział we wspólnych ćwiczeniach w musztrze w sali, wiosną i latem na boisku „Sokoła”, w wykładach itd., nie przerywając bynajmniej swoich własnych zajęć i prac. Różnicę w nastawieniu obu drużyn można pokrótce tak scharakteryzować: Drużynę II – jak już wspomniałem – pociągały ćwiczenia o charakterze wojskowym: musztra formalna, a po tym musztra polowa, nauka broni, strzelanie konusowe [?] itd. W drużynie I dochodziły natomiast do głosu motywy czysto skautowe, nęciło obozownictwo, romantyzm wypraw wycieczkowych, a zajęcia terenowe oparte były najczęściej o wskazówki książki Mojmira („Gry i zabawy skautowe”). Różnice te nietrudno wytłumaczyć, powodowała je odmienność środowisk, z których pochodziła młodzież obu drużyn oraz znaczna różnica wieku. Tym [4] niemniej, współpraca drużyn była pogodna, pełna życzliwości i przyjaźni.

Drużyna I bardzo szybko po jej założeniu mogła już wystąpić zewnętrznie. W ośrodku zakopiańskim, gdzie przebywało krócej lub dłużej bodaj wszystko co kształtowało ówczesną myśl polską, miało to duże znaczenie propagandowe. Jakoż przygotowaliśmy wcale szybko program „Wieczorku Skautowego”. Wypełniło go moje przemówienie o celach i zadaniach harcerstwa, deklamacja „Kibitek” Mickiewicza (śp. Jerzy Kopetschny), pokaz ćwiczeń samarytańskich, pokaz węzłów, oraz sztuka sceniczna w 3 odsłonach pt. „Czuwaj”, z pamięci odtworzyłem treść tej sztuczki, odegrany z końcem 1912 r. przez drużyny krakowskie w krakowskim „Sokole”; wstawiliśmy w tekst – budzącą żywiołowe oklaski – piosenkę satyryczną na temat ówczesnych usiłowań armii austriackiej objęcia wyszkolenia pozaszkolnego młodzieży polskiej – zmieniliśmy nieco zakończenie, a cały wieczorek zamknęliśmy odśpiewaniem „Roty” Konopnickiej, pieśni, która wówczas rozpoczynała dopiero swój pochód przez polskie ziemie. Powodzenie było ogromne, publiczność była ujęta przede wszystkim tym, że cały program był wykonany przez chłopców 11-12 letnich. Pierwsze przedstawienie odbyło się w „Sokole”, wkrótce trzeba już było powtórzyć na scenie Zakładu dra Dłuskiego [dra Chramca!]. Rezultatem było, że całe Zakopane wiedziało już o harcerzach i z prawdziwą sympatią patrzyło na chłopaków w zielonkawych koszulkach i z długimi kijami. Nie potrafię niestety przypomnieć sobie nazwisk wszystkich członków drużyny i przytaczam tylko niektóre: Stanisław Żychoń, śp. Jerzy Kopetschny, Henryk Hofman, Mieczysław Romanowski, Klaczynsler, Drzewiecki, brat mój Zbysław. Z wiosną 1913 r. zjawił się w Zakopanem śp. Adam Żeromski, skaut zastępu „Jaskółki” VI krakowskiej drużyny; oczywiście wstąpił bezzwłocznie w szeregi I ZE. Z początkiem lipca 1913 drużyna na boisku „Sokoła” złożyła (na moje ręce) przyrzeczenie skautowe.(...) ³⁰,

Publiczny występ obu drużyn miał miejsce 16 (niedziela) i 29 (sobota) marca 1913 r.

³⁰ Muzeum Historyczne Krakowa, *List Adama Ciołkosza do Tadeusza Wąsowicza* [ok. 1936 r.], sygn. MHK/535/Hba.

Staraniem I. Drużyny skautowej im. ks. J. Poniatowskiego, zorganizowanej w tut. Prywatnym gimnazjum realnym, tudzież II Drużyny im. Lel. Borelowskiego z tut. szkoły przemysłowej urządzono w sali „Sokoła”, dnia 16 marca Wieczór Skautowy, na który przybyła licznie cała inteligencja Zakopanego.

Po przemówieniu, wyjaśniającem zasady i zadania skautingu, młodociani skauci wykonali udatnie taniec wojenny skautów, tudzież odegrali okolicznościową sztukę z życia Skautów w 4 odsłonach, ułożoną ad hoc przez Skauta A.C. wieczór zakończono odśpiewaniem hymnu Skautów („Rota” M. Konopnickiej). Cały wieczór pozostawił nader dodatnie i miłe wrażenie. Dochód z Wieczoru przyniósł 117 K 50 h., za które zakupiono dla obu drużyn namioty, tudzież inne przybory, pozostałe zaś 20 K wręczono Wp. Drowi Żychoniowi z przeznaczeniem na cel dobroczynny. Wieczór ów, na ogólne żądanie, powtórzono w d. 29 marca w Zakładzie Dra Chramca, z przeznaczeniem czystego dochodu na tutejszy „Sokół”.³¹

³¹ „Zakopane” nr 6, 31 III 1913, *Wieczór skautowy*; por. „Zakopane”, nr 7, 15 IV 1913, *Z inicjatywy tut. „Sokoła”*, „Zakopane” nr 15, 24 VII 1913, *Z kroniki Gimnazjum realnego*.

Staraniem I. Zakopańskiej Drużyny Skautowej ks. J. Poniatowskiego i II. Zakopańskiej Drużyny Skautowej Lel. Borelowskiego

odbędzie się dnia 16. marca 1913 r. w sali „Sokoła“

WIECZOREK

SKAUTOWY

PROGRAM:

1. Skauting i jego zadania, wygłosi instruktor I. Drużyny.
2. „Jeszcze nie zginęła!“ M. Konopnickiej, wygłosi skaut z I. Drużyny.
4. „BOY-SCOUTS“, taniec wojenny skautów i hymn skautów „Rota“ M. Konopnickiej.
4. Pierwsza pomoc w nagłych wypadkach, ćwiczenia praktyczne.

„CZUWAJ!”

obrazek z życia skautów, w 4 odsłonach.

- Odśłona I. W pokoju skautowym.
„ II. Na zwiadach.
„ III. Na pomoc!
„ IV. Zakończenie.

OSOBY:

Staszek	} Lisy, czerwoni	Mietek	} Wilki, biali	Drużynowy
Janek		Zygmunt		Instruktor
Julek		Wojtek		Góral
Wicek		Zbyszek		Husarz polski
Franek		Adam		

Rzecz dzieje się w Zakopanem, w roku 1913.

Ceny miejsc: Kor. 2, 1, i 50 hal.

Czysty dochód na cele drużyn skautowych.

Początek o godz. 8 wieczorem.

Afisz – ulotka

(w zbiorach Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem)

W dniach 27 kwietnia i 18 maja 1913 r. skauci brali udział w dużych ćwiczeniach polowych.

(...) w niedzielę pod Poroninem odbyły się ćwiczenia obydwóch drużyn skautowych pod kierunkiem naczelnika „Sokoła”, p. Pawlusia. Ćwicząco się w patrolowaniu i zasadzkach.³²

(...) W niedzielę odbyły się na wzgórzach między Zubsuchem a Białym Dunajcem ćwiczenia zakopiańskiego skautu i „Drużyn Podhalańskich”. Udział wzięły drużyny: nowotarska, szafarska jako grupa północna – poronińska, zubsuska, bańska i skaut zakopiański jako grupa południowa. Potyczka rozegrała się na wzniesieniu w Bańsku [Bańskiej!].³³

II Drużyna Skautowa im. Lelewela Borelowskiego, w czerwcu 1913 r., wysłała do redakcji „Skauta” we Lwowie Oświadczenie, w którym zaprasza wszystkich wędrownych skautów przechodzących przez Zakopane, w gościnę oraz, że ułatwi im pobyt i zwiedzanie gór.³⁴ W czasie wakacji drużyna wyremontowała ścieżkę tatrzańską z Doliny Białego na Kalatówki.

(...) i wkrótce byliśmy na pięknej ścieżce nad regłami – Znać na niej rękę opiekunów, - nowe ławeczki, ponaprawiano progi ... jest to robota dzielnych zakopiańskich skautów, bezinteresownie, oczywiście, młode swoje dłonie poświęcających dla dobra ogółu.³⁵

W dniu 3 sierpnia 1913 r. skauci trzymali straż honorową w czasie uroczystości poświęcenia kamienia węgielnego pod nowy gmach Muzeum

³² „Nowa Reforma” nr 199, Kraków 30 IV 1913, *Z kraju. Zakopane, 28 kwietnia.*

³³ „Nowa Reforma” nr 230, Kraków 21 V 1913, *Z kraju. Zakopane, 19 maja*; także obszerny opis: „Gazeta Podhalańska” nr 22, Nowy Targ 25 V 1913, *Kronika. Ćwiczenia Drużyn Podhalańskich.*

³⁴ „Skaut”, nr 19, 20, 21, Lwów 25 czerwiec 1913, *List w sprawie obozów wędrownych i roboczych.*

³⁵ Archiwum Muzeum Tatrzańskie, Jan Rzewnicki *Moje wycieczki i spacerowiska w Tatrach 1905-1913 cz. I*, sygn. AR/1.

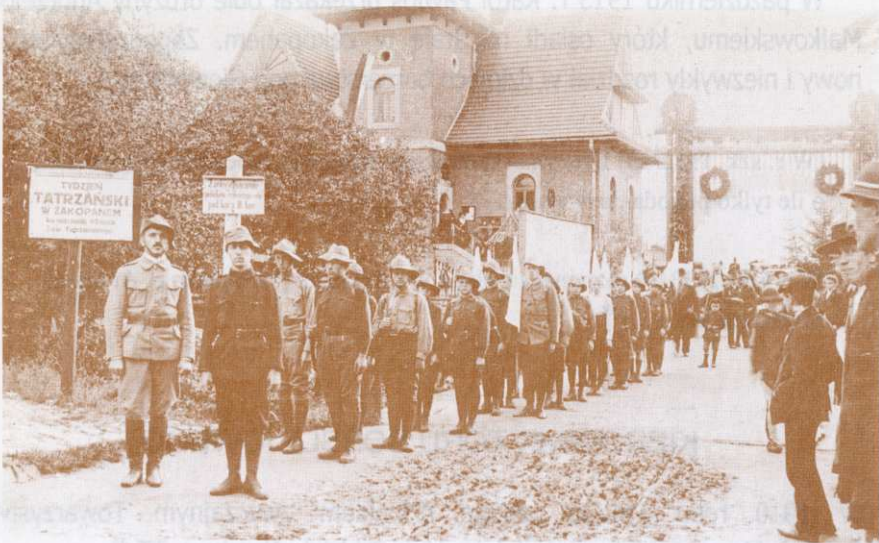

Uroczystość poświęcenia kamienia węgielnego pod nowy gmach Muzeum Tatrzańskiego, 3 sierpnia 1913 r. – przemawia ks. prałat Walenty Gadowski, obok wartę trzymają skauci (w zbiorach Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem)

W dniu 3 sierpnia 1913 r. skauci trzymali straż honorową w czasie uroczystości poświęcenia kamienia węgielnego pod nowy gmach Muzeum Tatrzańskiego im. dra Tytusa Chałubińskiego. W obecności tłumów publiczności 22. osobowa drużyna wystąpiła z karabinami (6 szt.) i biało-czerwonymi flagami.

Już po wakacjach, 7 IX 1913 r., skauci, wraz z „Sokołem” i strażakami, wzięli udział w uroczystości poświęcenia sztandaru Polskiego Związku Katolickich Uczniów Rękodzielniczych w Zakopanem.³⁶

³⁶ „Zakopane”, nr 21, 11 IX 1913, *Wiadomości bieżące*; także „Gazeta Podhalańska”, nr 38, Nowy Targ 14 IX 1913, *Listy. Zakopane, we wrześniu 1913.*

*Uroczystość poświęcenia kamienia węgielnego
pod nowy gmach Muzeum Tatrzańskiego, 3 sierpnia 1913 r.
– drużyna skautów, pierwszy od lewej Karol Pawluś
(w zbiorach Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem)*

W Kościelisku, 28 września 1913 r, skauci, pod kierunkiem Karola Pawlusia i Andrzeja Małkowskiego odbyli pokazy i ćwiczenia polowe.

W Sanatorium dra Dłuskiego, w niedzielę wygłosił odczyt p. Małkowski o skaucie i jego zadaniach, a następnie pod kierunkiem p. K. Pawlusia odbył się popis zakopiańskiej drużyny skautowej. W drodze powrotnej do Zakopanego urządzono wieczorem ćwiczenia polowe.³⁷

Nie zabrakło skautów i Polowej Drużyny Sokoła z Zakopanego w uroczystościach ku czci księcia Józefa Poniatowskiego, które odbyły się 19 X 1913 r. w Krakowie.³⁸ Kilkuset skautów z Galicji Zachodniej wzbudziło ogólny zachwyt publiczności w czasie uroczystego przemarszu z Błoń na Wawel.

³⁷ „Nowa Reforma”, nr 452, Kraków 1 X 1913, *Z kraju. Zakopane*, 30 września.

³⁸ „Nowa Reforma”, nr 474, Kraków 14 X 1913, *Z kraju. Zakopane*, 13 października (Z „Sokoła”); także nr 484, 20 X 1913, *Ku czci księcia Józefa Poniatowskiego. Kraków*, 20 października.

W październiku 1913 r. Karol Pawluś przekazał obie drużyny Andrzejowi Małkowskiemu, który osiadł na stałe w Zakopanem. Zapoczątkowało to nowy i niezwykle rozdział w dziejach harcerstwa pod Giewontem.

[W r. szk. 1912/13] Drużyna skautowska urządziła ćwiczenia i wycieczki, o ile tylko pogoda dozwalała.(...)

W r. szk. 1913/14 rozwinął się skaut w całej pełni pod opieką p. Andrzeja Małkowskiego.(...)³⁹

KIEROWNIK TORU BOBSLEJOWEGO

W 1910 roku Pawluś zostaje członkiem zwyczajnym Towarzystwa Tatrzańskiego i podejmuje działalność w Oddziale Narciarzy TT.⁴⁰

Dnia 9 lutego 1912 roku powstało zakopiańskie koło Tatrzańskiego Towarzystwa Narciarzy. Prezesem został wybrany Jan Skotnicki, a członkiem zarządu Karol Pawluś. Rok później, 22 stycznia 1913 r., kolejnym prezesem koła został wybrany Wincenty Szymborski dyrektor dóbr Zamoyskiego, a zastępcą prezesa Karol Pawluś, sekretarzem Konrad Sadowski. Sekretariat koła znajdował się w Spółce Handlowej „Bazar Polski” przy ul. Krupówki.

(...) W zakres działania Koła wchodzi: uprawianie narciarstwa i saneczkarstwo w zimie, wycieczek i tenisa w sezonie letnim. Dotychczas urządziło Koło jeden wieczór projekcyjny, założyło garage dla nart, bobslejów i saneczek w „Sokole” oraz pomagało w urządzeniu kursów i zawodów.

W czynnościach swych uzyskało Koło w bieżącym sezonie poparcie „Sokoła” w Zakopanem, z którym zawiązano układ, polegający na wzajemnym udzielaniu ulg członkom obu towarzystw. Mocą tego układu, członkom „Sokoła” i skautom przyznano prawo nabywania kart

³⁹Gimnazjum Realne w Zakopanem posiadające prawa szkół publicznych w roku szkolnym 1913/14, Zakopane 1914, *Kronika Zakładu*, s.40, 42.

⁴⁰Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego, Rok 1910, Kraków 1910 – Rok 1914, Kraków 1914.

uczestnictwa w kursach podczas świąt Bożego Narodzenia, po znizonych cenach, (...).⁴¹

Z okazji otwarcia schroniska na Kalatówkach Tatrzańskie Towarzystwo Narciarzy w Krakowie zorganizowało w dniach 5 i 6 stycznia 1913 r. zawody narciarskie, w skład Komitetu Zawodów, jako sędzia wszedł Karol Pawluś.⁴² Zakopiańskie Koło Tatrzańskiego Towarzystwa Narciarzy urządziło 2 lutego 1913 r. na drodze Zakopane Morskie Oko (z Cyrhli do Jaszczurówki) wielkie zawody saneczkowe.⁴³

Jako tor bobslejowy i saneczkowy służyła droga jezdna z Kuźnic lub nawet z Kalatówek, ale zdarzały się tu wypadki, nawet śmiertelne, gdyż droga ta była użytkowana w zimie także przez sanie konne. Jazda bobslejami i saneczkami na tej drodze została zakazana przez starostwo w Nowym Targu.⁴⁴ Dlatego też 21 I 1912 r. w sali „Sokoła”, z inicjatywy Mariusza Zaruskiego i Gustawa Kaleńskiego, zawiązano „Towarzystwo Akcyjne toru dla bobsleighów w Zakopanem”. Projekt i pomiary toru przygotowali starszy inżynier Józef Rams i drogomistrz Alojzy Jost. Został on wybudowany przez zarząd dóbr Władysława Zamoyskiego (właściciela terenu) przy wydatnej pomocy gminy i Komisji Klimatycznej, a następnie przekazany gminie, która w przeciągu dziesięciu lat miała spłacić kosztą budowy.⁴⁵ Oddanie toru do użytku publicznego nastąpiło 18 XII 1913 r. Długość toru wynosiła 1740 m, szerokość 25 m., o brzegach wysokich na 50 cm, spadek wyniósł przeciętnie 7%. Tor zaczynał się za Kuźnicami, około 250 m przy drodze wiodącej na Kalatówkę, a kończył przy willi „Księżówka”. Na starcie wybudowano schronienie dla sportowców i bufet. Start i meta połączone były linią telefoniczną, ciężkie sanie bobslejowe były wyciągane

⁴¹ „Nowa Reforma”, nr 39, 24 I 1913, *Z kraju. Zakopane, 22 stycznia*.

⁴² Program kursów narciarskich w Zakopanem od 25 do 29 grudnia, otwarcia schroniska na Kalatówkach 5 stycznia, zawodów narciarskich na Kalatówkach 5 i 6 stycznia. Sezon 1912/13, Tatrzańskie Towarzystwo Narciarzy w Krakowie.

⁴³ „Czas”, nr 47, Kraków 29 I 1913, *Zawody saneczkowe w Zakopanem*.

⁴⁴ Zofia i Witold H. Paryscy, *Wielka encyklopedia tatrzańska*, Poronin 1995, [hasło:] *bobslejowy sport*.

⁴⁵ „Zakopane”, nr 2, 1 II 1912, *Zebranie w sprawie toru dla bobsleighów*; „Gazeta Podhalańska” nr 48, Nowy Targ 25 XI 1913; „Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego. Rok 1914”, Kraków 1914, *Sprawozdanie Sekcji Narciarskiej*;

od mety do startu końmi. Kierownictwo toru sprawował przez cały sezon zimowy 1913/1914 Karol Pawluś.

(...) Okoliczność, że bezpośredni zarząd toru oddała gmina tak dzielnemu sportsmenowi, jakim jest wiceprezes Koła TTN w Zakopanem, zarazem naczelnik „Sokoła” tamtejszego p. Karol Pawluś, daje nadzieję, że trudne utrzymanie takiego toru i prowadzenie robót śnieżnych, nie pozostawi nic do życzenia.⁴⁶

Atrakcją dla szerokich kół sportowych jest już nowootwarty tor bobsleighowy i kursy narciarskie(...)⁴⁷

Uroczyste poświęcenie toru odbyło się 6 I 1914 r., w połączeniu z pierwszymi zaimprovizowanymi zawodami bobslejowymi. Osada „Czarna Strzała” w składzie Pawluś i Znamięcki uzyskała drugie miejsce.

Zaś 25 I 1914 r, w kolejnych zawodach saneczkowych, w biegu skeletonów, Pawluś zajmuje również drugie miejsce.⁴⁸ Przez cały sezon zimowy Karol Pawluś wraz ze Stanisławem Zdybem prowadzili naukę jazdy na sankach.⁴⁹

Sezon zimowy w Zakopanem ma się ku końcowi. Miniony sezon należał do najbogatszych w zawody sportowe, jakie kiedykolwiek odbyły się w Zakopanem. W tym sezonie po raz pierwszy w programie widowisk sportowych wchodziły biegi saneczkowe i bobslejowe, na nowo wybudowanym torze, biegnącym wzdłuż drogi kuźnickiej. Tor ten długości 1740 m. robi niezwykle dobre wrażenie. Znakomicie utrzymany, dzięki fachowemu kierownictwu p. Pawlusia, do zmroku jest w ciągłym ruchu. Stanowi też główną atrakcję Zakopanego (...)⁵⁰

⁴⁶ „Czas”, nr 586, Kraków 20 XII 1913, inż. A. Bobkowski, *Tor bobsleighowy w Zakopanem*.

⁴⁷ „Chwila”, nr 3, 24 XII 1913, *Z Zakopanego piszą nam*.

⁴⁸ „Zakopane”, nr 1, 31 I 1914, *Kronika. Sport*; „Zakopane” nr 2, 20 II 1914, *Sport tor dla bobsleighów*.

⁴⁹ „Naprzód”, nr 27, Kraków 4 II 1914, *List z Zakopanego. Zakopane 29 stycznia*.

⁵⁰ „Ilustrowany Tygodnik Sportowy”, nr 1, Kraków 4 IV 1914, *Z Narciarstwa*.

DOWBORCZYK

Po zakończeniu sezonu zimowego, pod koniec marca 1914 r., Karol Pawluś opuszcza Zakopane i wraz z córką Marią-Elwirą i przenosi się na stałe do Warszawy. Podjął pracę jako buchalter i kalkulant w Magazynie Bogusława Beze. Wyjazd spowodowany był prawdopodobnie przejęciem współwłasności sklepu po śmierci żony Pauliny, która zmarła nagle na początku 1914 r

*Karol Pawluś w mundurze dowborczyka
(w zbiorach Muzeum Harcerskiego w Zakopanem)*

Wybuch I wojny światowej zastaje go w Warszawie, będącej pod zaborem rosyjskim. Jako poddanemu austriackiemu grozi mu wysiedlenie w głąb Rosji i musiał się ukrywać. W tym czasie, w Zakopanem, jego dawni współpracownicy i koledzy jak Mariusz Zaruski, Andrzej Małkowski, Konrad Sadowski, Stanisław Zdyb, Gustaw Kaleński i wielu innych wyruszyli do Krakowa, aby wstąpić do Legionów Polskich Józefa Piłsudskiego.

Pod przybranym nazwiskiem Piechurski Karol Pawluś wstępuje do I Legionu Polskiego w Puławach (Legion Puławski), następnie służy w Dywizji Strzelców Polskich i I Korpusie Polskim na Wschodzie gen. Dowbor-Muśnickiego.

Przebieg służby:

1915 r.

15 I	wstąpił jako ochotnik do I-go Legionu Polskiego (w Puławach) i zaliczony jako szeregowiec do I-szej kompanii
5 II	awansowany na młodszego podoficera
21 II	awansowany na starszego podoficera
21 III	wyruszył z Legionem na pozycję przeciwko Niemcom
1 IV	awansowany na sierżanta
22 IX	powraca z Legionem na formowanie do Bobrujska i przydzielony zostaje do taboru
15 XI	z powodu zatwierdzenia brygady i wliczenia jej do armii regularnej szarże nadane w Legionie tracą moc i są unieważnione
15 XI	jako szeregowiec zaliczony do kompanii gospodarczej I-go Baonu
21 XI	awansowany na starszego strzelca
28 XI	awansowany na młodszego podoficera
5 XII	awansowany na starszego podoficera
22 XII	awansowany na sierżanta-wachmistrza

1916 r.

- 15 III przydzielony do Szkoły podoficerów Zapasowego Baonu jako sierżant instruktor
- 26 VI awansowany na podchorążego za waleczność w walce z Niemcami pod Sępami dnia 2 V 1915
- 12 XII uzyskał pochwałę w rozkazie Baonu za nader gorliwą i owocną pracę nad tworzeniem i szkoleniem polskiego podoficera
- 30 XII z powodu zatwierdzenia Dywizji i przemian Baonu na Zapasowy Pułk Polskich Strzelców pozostawiony na stanowisku podchorążego instruktora w szkole podoficerów tegoż pułku

1917 r.

- 30 V za gorliwą i owocną pracę, oraz ze względu na znajomość służby i sztuki wojennej przedstawiony do awansu na chorążego
- 15 VIII przeniesiony do Igo pułku Strzelców Polskich i przydzielony jako instruktor do Szkoły oficerskiej w Gruzinówce (kursy uzupełniające dla oficerów Igo Polskiego Korpusu)
- 15 XI przedstawiony Naczelnemu Komitetowi Wojskowemu do awansu podporucznika

1918 r.

- 18 II z powodu zlikwidowania szkoły oficerskiej przy I Polskim Korpusie przeniesiony do Legii oficerskiej i zaliczony do II kompanii jako dowódca plutonu
- 12 IV rozkazem dowódcy Igo Polskiego Korpusu mianowany porucznikiem
- 10 VII zdemobilizowany jako porucznik kompanii junkierskiej tj. byłej III kompanii Iszej Legii⁵¹

⁵¹ Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie, Akta personalne Karola Pawlusia, sygn. AP 944.

Pawluś był założycielem (wraz z chor. Henrykiem Bagińskim) i czynnym członkiem Polskiej Ligi Wojennej Walki Czynnej, powstałej jeszcze w Legionie Puławskim w styczniu 1915 roku i przeniesionej później na grunt I Korpusu. Następnie w 1917 r., w Biełogrodzie, był inicjatorem i założycielem „Placówki”, której celem było przeciwdziałanie propagandzie bolszewickiej wśród polskich oddziałów wojskowych.

Po rozwiązaniu I. Korpusu wraca do kraju prowadząc destrukcyjną pracę w szeregach armii niemieckiej, przygotowując i organizując tajne oddziały do walki czynnej i rozbrajania okupantów w Sosnowcu, Kaliszu, Mławie, a następnie 11 XI 1918 r. bierze udział w akcji rozbrajania Niemców w Warszawie.⁵² Do 4 stycznia 1919 r. służy jako instruktor w Straży Narodowej⁵³, endeckiej organizacji bojowej pełniącej obowiązki milicji miejskiej w Warszawie.

W jego aktach personalnych zachowały się pozytywne opinie przełożonych:

1-szy Polski Korpus

Porucznik Kompanii Junkierskiej

Karol Piechurski

Ma prawo noszenia ustalonego rozkazem dowództwa korpusu nr 267 z dnia 12-go czerwca 1918 roku znaku za nr 2072 jako należący do składu Korpusu przed dniem 11 marca 1918 r. i uczestniczący w walkach za niepodległość Polski i Wolność Polskiego Narodu.

Tw. Bobrujsk, dnia 5 lipca 1918 r.

Dowódca Korpusu Jenerał-Porucznik J. Dowbor Muśnicki

Zaświadczenie

Od 21 marca do 22 września 1915 brał udział czynny w działaniach i pochodach Igo Polskiego Legionu na froncie Zachodnim i odznaczył się w walkach pod Sępami 2/V i pod Pakosławiem 21/V. 1915 r.

W walkach z bolszewikami uczestniczył w zajmowaniu Bobrujska i w zdobywaniu Żłobina jako ochotnik. W czasie instruktorstwa

⁵² tamże, Akta Medalu Niepodległości, Karol Pawluś, sygn. MN t.124.

⁵³ Józef Skrzypek, *Zamach stanu płk. Januszajtisa i ks. Sapiechy 4-5 stycznia 1919*, Warszawa 1948, s.47.

w Szkołach podoficerskich i oficerskich spolszczył i uzupełnił podług źródeł francuskich kilka broszur z zakresu walk o umocnione pozycje, oraz opracował przepisy szyków piechoty do baonu włącznie (szyki i chwyt bronią – jak w armii austriackiej).

Za zgodność niniejszego potwierdzają:

Były komendant twierdzy Bobrujskiej [nazwisko nieczytelne]

Były dowódca Polowej Straży Wojskowej I Polskiego Korpusu [nazwisko nieczytelne] Warszawa 1919 r.

D-ca Wielkopolskiej Szkoły

Poznań 20 I 1920 r.

Podchorążych Piechoty w Poznaniu

Zaświadczenie

Jako b. dowódca Oddzielnej kompanii Junkierskiej w I. Korpusie Polskim niniejszym stwierdzam iż p. Karol Pawluś był instruktorem i dca plutonu powierzonej mi Kompanii junkierskiej w randze porucznika do dnia 7 VII 1918 tj. dnia ostatecznej likwidacji Korpusu.

Od października 1917 do stycznia 1918 Karol Pawluś był instruktorem i adiutantem kierowanej przeze mnie „Szkoły dla Chorążych I. KP” w Gruzinówce (gb. mohylowska).

Za cały czas służby pod moimi rozkazami por. Pawluś wyróżniał się jako dzielny pracownik i zdyscyplinowany oficer. Zorganizował komisję tłumaczeń regulaminów i instrukcji na język polski.

Jatelnicki pułkownik i dca Szkoły⁵⁴

W 1922 r., na wniosek gen. dyw. Jana Rządkowskiego, byłego dowódcy Legionu Puławskiego, Karol Pawluś otrzymał Krzyż Walecznych za dzielność i odwagę w boju pod Nurcem 20 VIII 1915 r.⁵⁵

⁵⁴ Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie, Akta personalne Karola Pawlusia, sygn. AP 944.

⁵⁵ „Dziennik Personalny. Ministerstwo Spraw Wojskowych”, nr 18, Warszawa 26 VI 1922, *Rozporządzenia Ministra Spraw Wojskowych. Nadają Krzyż Walecznych z b. Legionu Puławskiego – sierż. Pawlusiowi Karolowi;* KW nr 42480.

PRÓBA ZAMACHU STANU PŁK. JANUSZAJTISA - STYCZEŃ 1919 R.

11 listopada 1918 r. Józef Piłsudski przejął władzę nad wojskiem, a następnie pełnił władzę w odradzającej się Polsce jako Naczelnik Państwa. Urząd premiera przekazał socjaliście Jędrzejowi Moraczewskiemu. Prawica niezwykle ostro atakowała rząd Moraczewskiego, zarzucając mu bolszewizm, zdradę interesów kraju, oddawanie Polski na łup Niemców. W tej napiętej sytuacji zawiązał się w Warszawie spisek, na czele którego stanął płk Marian Żegota-Januszajtis, były brygadier Legionów. Celem spisku było obalenie rządu przy pomocy zamachu stanu. Oparciem dla zamachowców było wielu oficerów służby czynnej, Straż Narodowa i Towarzystwo „Rozwój”.

W garnizonie warszawskim podówczas nie było oddziałów pochodzenia legionowego, związanych z Piłsudskim. Składał się on głównie z oficerów i żołnierzy pochodzących z korpusów wschodnich (I korpus), którzy przeszli całe piekło rewolucji i anarchii rosyjskiej. Byli oni zakamieniałymi wrogami wszystkiego, co trąciło socjalizmem. Nie znali Piłsudskiego, nie mieli do niego zaufania. Wiedzieli tylko, że był związany z socjalizmem i że powstał rząd socjalistyczny.⁵⁶

Spiskowcy utworzyli Komitet Rewolucyjny. W nocy z 4 na 5 stycznia 1919 r. na czele kompanii wojska opanowali budynek komendy miasta, po czym aresztowali premiera Jędrzeja Moraczewskiego i ministrów Leona Wasilewskiego i Stanisława Thugutta. Aresztowanie Piłsudskiego i szefa sztabu, gen. Stanisława Szeptyckiego, nie powiodło się. Szeptycki zdołał podporządkować sobie zbuntowane oddziały. Zamach zlikwidowano. Rano uwolniono ministrów i inne aresztowane osoby. Piłsudski odesłał Januszajtisa do domu (gdzie pozostawał przez dwa tygodnie w areszcie domowym). Cywili zwolniono na słowo honoru, a pozostałych zamachowców osadzono w więzieniu wojskowym w Dęblinie gdzie toczyło się niemrawo

⁵⁶ Marian Żegota-Januszajtis, *Życie moje tak burzliwe... Wspomnienia i dokumenty*, Warszawa 1993, s.77-76

śledztwo.⁵⁷ W dniu 16 I 1919 r. zamknięto sprawę zamach... Amnestia zwolniła wszystkie osoby od odpowiedzialności.

W zamachu brał udział Karol Pawluś, a jego zadaniem było aresztowanie Naczelnika Państwa i przywiezienie go do komendy miasta.⁵⁸ Był chyba jedynym dowborczykiem, który znał Piłsudskiego sprzed wojny, z okresu zakopiańskiego.

Około godziny 5 rano przed pałacem zjechał samochód marki Benz, oznaczony numerem rejestracyjnym A9. Wysiedli zeń dwaj wojskowi – jeden w mundurze dowborczyka, drugi w mundurze ułańskim. Byli uzbrojeni w pistolety i granaty ręczne. Zażądali od porucznika Stamirowskiego „grzecznie, ale stanowczo”, aby naczelnik państwa udał się z nimi natychmiast do Komendy Miasta. Ma się stawić na wezwanie „nowego rządu”. Stamirowski odparł krótko: A ja panów aresztuję! Przybyszów rozbrojono. Porucznik Leon Loria z adiutantury naczelnika państwa przeprowadził natychmiastowe przesłuchanie. Jeden z przybyszów wylegitymował się jako Karol Pawluś-Piechurski, podoficer z byłego Korpusu Dowbora-Muśnickiego, obecnie bez przydziału. Drugim był kapral Kozłowski z 2 pułku ułanów. Rozkaz udania się do Belwederu i dostawienia Piłsudskiego do Komendy Miasta wydał im kapitan Wężyk. W samochodzie mieli skrzynkę granatów ręcznych. Ubezpieczał ich oddział „Straży Narodowej”, który stał naprzeciwko pałacu. Stamirowski poszedł złożyć meldunek Piłsudskiemu. Naczelnik państwa roześmiał się. Dwóch facetów przyszło go aresztować – podoficer bez przydziału i kapral! Humorystyczna sprawa. Zaraz jednak zmienił ton. Z miasta nadeszły meldunki o tym, co się dzieje. Pucz z udziałem wojska.⁵⁹

⁵⁷ tamże, s.90.

⁵⁸ Józef Skrzypek, *Zamach stanu płk. Januszajtisa i ks. Sapiechy 4-5 stycznia 1919 r.*, Warszawa 1948, s.26.

⁵⁹ Stefan Arski, *My Pierwsza Brygada*, Warszawa 1962, s.249; „Kurier Warszawski” nr 6-7, 7 I 1919 w artykule *Zamach na rząd i szefa sztabu* podaje inną wersję dotyczącą zamachowców: ...weszło dwóch młodych ludzi o prezencji wojskowej ale ubranych w strój cywilny; Piotr Bauer, *Generał Józef Dowbor-Muśnicki 1867-1937*, Poznań 1988, s.128; Jan Janusz Chełstowski, *Stycziowy zamach stanu 1919 r.* [W:] „Dzieje Najnowsze”, R.VII:1975, z.3, s.93.

Udział w zamachu styczniowym zaważył w znacznym stopniu na dalszym życiu i karierze wojskowej Karola Pawlusia. Mimo usilnych starań i późniejszej protekcji generała Jana Rządkowskiego nie zostaje przyjęty do czynnej służby w Wojsku Polskim.

Dowództwo I. Litewsko- Białoruskiej
Dywizji Strzelców

Poczta Polowa nr 23 dnia 26 I 1920

TAJNE

Do M.S.Wojsk. Sekcja Opieki w Warszawie

Na pismo sekcji Dp. M.S.Wojsk. pod L.1019 z dnia 13 I 20 niniejszym stwierdzam iż b. porucznika I Polskiego Korpusu gen. Dowbor-Muśnickiego, pod przybranym nazwiskiem Piechurskiego, a właściwym Karol Pawluś, znam osobiście od dawna w działalności w znaczeniu ideowym i moralnym, jeszcze jako sierżanta I-go Polskiego Legionu Wschodniego, którego byłem dowódcą, a później jako porucznika I korpusu.

Por. Pawluś jest człowiekiem uczciwym, moralnym i inteligentnym, wstąpił do wojska z pobudek ideowych, odznaczał się obowiązkowością w pełnieniu służby wojskowej. Znając dobrze por. Pawlusia mogę na pewno powiedzieć, że biorąc udział w wydarzeniach zeszłorocznych, działał nieświadomie, wciągnięty podstępnie i intrygą.

W Wojsku Polskim por. Pawluś w razie przyjęcia będzie bardzo pożyteczną jednostką.

Generał ppor. I Dowódca
Rządkowski⁶⁰

Nie zweryfikowano też jego stopnia oficerskiego – porucznika, nadanego mu rozkazem Dowódcy I Korpusu Polskiego, uznano jedynie stopień podoficerski - sierżanta, a więc ten który uzyskał jeszcze w armii austro-węgierskiej w 1905 r. Zatrudnienie uzyskuje dopiero 1 V 1919 r. jako pracownik cywilny - referent, a następnie kierownik Wojskowej Szwalni Bielizny w Żyrardowie. Ok. 1924 r. przenosi się do Warszawy, pracuje w Okręgowym Zakładzie Mundurowym nr 1, od 1 I 1925 r. przyjmuje

⁶⁰ Centra lne Archiwum Wojskowe, Akta Personalne Karola Pawlusia, sygn. AP 944.

obowiązki kierownika Warsztatów Wytwórczych Mundurowych. Zamieszkał wraz z rodziną w Cytadeli b.82.

Po zamachu majowym Piłsudskiego zostaje aresztowany 15 maja 1926 r, zwolniono go z pracy i usunięto z mieszkania w Cytadeli. Podobnie odsunięci zostali ze służby państwowej i w Wojsku Polskim inni uczestnicy zamachu styczniowego. Przenosi się do nowego mieszkania przy ul. Jagiellońskiej 9/5, a następnie przy ul. Aleje Jerozolimskie 23 i znajduje nową pracę jako księgowy-skarbnik w Związku Inwalidów Wojennych RP. Powtórnie ożenił się z Anną Gadomską 28 VI 1919, ślub odbył się w Płoniawach. Rok później przysłała na świat ich córka Zofia Janina.

Działal społecznie w organizacjach kombatanckich dowborczyków i w Okręgu Stołecznym Związku Legionistów Polskich formacji Puławskiej. Brał czynny udział w Komitecie budowy i w odsłonięciu pomnika Dowborczyka. Pomnik został, w obecności gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego, uroczystie odsłonięty 1 XI 1930 r. w Warszawie, na skwerze przy Wybrzeżu Kościuszkowskim (między Lipową a Karową). Na pomniku dłuta Michała Kamieńskiego umieszczono napis: *Dowborczykom poległym na chwałę Ojczyzny 1917-1918 Rodacy 1930*. Wieczorem, podczas uroczystej kolacji w Hotelu Angielskim, na której gen. Dowbor-Muśnicki podejmował zaproszonych gości, jednym z przemawiających był Karol Pawluś⁶¹

W 1933 r. otrzymał Medal Niepodległości. Wniosek o przyznanie Krzyża Niepodległości, mimo, że został podpisany przez gen. dyw. Lucjana Żeligowskiego został odrzucony.⁶²

⁶¹ „Kurier Warszawski”, nr 301, 3 XI 1930,
Relacja Zofii Gac.

Odsłonięcie pomnika Dowborczyków;

⁶² Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie , Akta Medalu Niepodległości,
Karol Pawluś, sygn. MN t.124 .

„LOMBARD”

W czasie II wojny światowej po wyrzuceniu przez Niemców z mieszkania przy Alejach Jerozolimskich 23, rodzina Pawlusiów przenosi się do mieszkania przy ulicy Tłumackie 3/12. Karol Pawluś nadal pracuje w Związku Inwalidów Wojennych, jednocześnie podejmuje konspiracyjną działalność w samodzielnej ekspozyturze wywiadu wojskowego Zachód, noszącej kryptonim „Lombard”.

Ta komórka wywiadowcza powstała najwcześniej, bo już w 1940 r. i posiadała dobrany i fachowy personel. Zadaniem jej było prowadzenie wywiadu na terenie III Rzeszy i na ziemiach wcielonych. W 1940 r. komórka ta występowała pod nazwą Ekspozytura 741 i podlegała bezpośrednio bazie polskiej na Węgrzech, noszącej kryptonim „Liszt”. Jesienią 1941 r. podporządkowano ją AK, przy czym zachowała ona pełną autonomię pod względem zakresu działania. Wówczas to przyjęła kryptonim „Lombard”. W sierpniu 1944 r. podporządkowano ją całkowicie Oddziałowi II KG AK.⁶³ „Lombard” posiadał następujące komórki:

- Własne Biuro Studiów „Besta” mieszczące się przy ul. Tłumackie 3, tuż obok synagogi. Lokal ten nosił kryptonim „Bank”. Biurem kierował Tadeusz Mystkowski, który mieszkał w lokalu konspiracyjnym należącym do pp. Pawlusiów. Zadaniem Biura Studiów było opracowywanie materiałów informacyjnych nadsyłanych przez wywiadowców. Łącznicy „Besty” utrzymywali stały kontakt z placówkami Oddziału II Komendy Głównej AK, otrzymywali stamtąd rozkazy i polecenia dla „Lombardu”.
- Wydział Ogólny, jedną z jego komórek był pluton ochrony i służba sanitarna „Lombardu”.
- Wydział Materiałów Wywiadowczych.
- Komórka opieki nad więźniami, posiadająca swój konspiracyjny lokal przy ul. Żurawiej.
- Oddział Bezpieczeństwa (ochrona lokali, kontaktów itp.)

⁶³ Ppłk mgr Michał Wiśniewski, *Polacy w walce z niemiecką bronią V*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, r. 1966, nr 2.

W „Lombardzie” opracowywano ponadto specjalny serwis prasowo-informacyjny, w którym zamieszczano szczególnie charakterystyczne materiały wyłowione z niemieckich czasopism. Szefem „Lombardu” był mjr Edward Jetter („Edward”, „Prezes”).⁶⁴ Żona Karola, Anna prowadziła budkę z ceramiką w Hali Mirowskiej, która jednocześnie służyła jako tzw. „skrzynka” (zbiornica korespondencji) dla „Lombardu”. Zginęła w Powstaniu Warszawskim, w gmachu hipoteki.

Córka Maria-Elwira należała do Wojskowej Służby Kobiet. Młodsza córka Zofia, w czasie wojny ukończyła Warszawską Szkołę Pielęgniarek, należała do AK, od czerwca 1944 do 1945 roku organizowała szpitale polowe w Puszczy Kampinoskiej – w Łuszczewie u p. Kapuścińskich i w Gawartowej Woli k/Sochaczewa.⁶⁵

Aresztowanie Karola Pawlusia nastąpiło 26 V 1943 r. w pracy, siedzibie ZIW na Krakowskim Przedmieściu. Przyczyny aresztowania nie są wyjaśnione, nie miały jednak żadnego związku z „Lombardem”. Niemcy kazali otworzyć kasę pancerną i wyjęli z niej pistolet, do którego przyznał się Karol Pawluś. Czy był to zwykły donos, czy było związane z inną działalnością konspiracyjną, czy też Karol Pawluś kogoś chronił, nigdy się już prawdopodobnie nie dowiemy. Według relacji córki został oskarżony o przynależność do tzw. Grupy Wawelberga. Osadzono go w więzieniu na Pawiaku. Trzy dni później, 29 maja, został rozstrzelany w masowej egzekucji w Warszawie na terenie cmentarza żydowskiego przy ul. Okopowej. Jego zwłoki spalono na stosie. Żona otrzymała z więzienia na Pawiaku pusty portfel, szczątki oprawek okularów, kenkartę i zawiadomienie, że mąż zmarł na atak serca.⁶⁶

Już 29 maja nastąpiło tragiczne rozstrzygnięcie losów większości osób aresztowanych w dniach 15 i 17/18 V. Od wczesnego rana wyciągano więźniów z cel. Na podwórzu więziennym zgromadzono ok.500 mężczyzn i ponad 25 kobiet. Podzielono ich na grupy 30-osobowe i ładowano w niewielkich odstępach czasu do krytego auta ciężarowego, które

⁶⁴ Michał Wojewódzki, *Akcja V-1, V-2*, Warszawa 1972, s.21 -22.

⁶⁵ Relacja Zofii Gac, córki Karola Pawlusia, dnia 9 VII 2003 r., w zbi orach autora.

⁶⁶ tamże

odwoziło skazanych w ruiny getta, prawdopodobnie na ul. Gęsią. Do więzienia dochodziły w ciągu paru godzin przedpołudniowych odgłosy strzałów z broni maszynowej.

„Niedługo potem ukraińscy wachmajstrzy wygadali się – mówi Leon Wanat – że transport ten w całości zlikwidowano w kilku punktach getta, a dla zatarcia śladów zwłoki pomordowanych spalono na stosach drzewa oblanych naftą. Parę dni czuć było na Pawiaku dym i swąd palących się ciał...”.

W dniu 30 maja rozstrzelać miano w pobliżu więzienia jeszcze ok. 50 mężczyzn. Egzekucja majowa była więc największym morderstwem dokonanym w mieście na Polakach od października 1939 roku do dnia wybuchu powstania warszawskiego. Zginęło wówczas ponad 500 mężczyzn i około 25 kobiet z Pawiaka, a także 50 osób z więzienia Mokotowskiego (przeważnie oficerów) oraz kilkunastu więźniów przywiezionych bezpośrednio z izolacji w alei Szucha.⁶⁷

Zachowało się tylko cząstkowe zestawienie nazwisk ofiar, pochodzące ze źródeł konspiracyjnych, pt. „Niekompletna lista więźniów rozstrzelanych dn.29 V 1943 r. rano na terenie ghetta na ul. Gęsiej w więzieniu żydowskim”.

Na podstawie tego zestawienia, relacji współwięźniów i informacji od zainteresowanych rodzin ustalić się daje nazwiska około połowy wtedy straconych:

(...)Karol Pawluś (ur. 1880), oficer rezerwy, dowborczyk, urzędnik,⁶⁸

W chwili śmierci miał 63 lata, jego symboliczny grób znajduje się w grobowcu rodzinnym na cmentarzu na Powązkach w Warszawie.⁶⁹ W tej samej egzekucji zginął również Gustaw Kaleński, inicjator budowy toru bobslejowego w Zakopanem.

⁶⁷ Władysław Bartoszewski, *Warszawski pierścień śmierci 1939-1944*, Warszawa 1970, s.262-263.

⁶⁸ tamże, s.265.

⁶⁹ Relacja Zofii Gac, córki Karola Pawlusa, dnia 9 VII 2003 r., w zbiorach autora.

Indeks nazwisk*

- Arski Stefan 31
Bagiński Henryk 28
Barabasza Stanisław 13
Bartoszewski Władysław 36
Bauer Piotr 31
Beze Bogusław 25
Beze Dominik 4
Beze Paulina Magdalena (Pawluś) 4, 25
Bizatowicz 5
Bobkowski Aleksander 9, 23
Borelowski Marcin Maciej 13
Bouffał Bronisław 14
Brzeziński Edmund 3
Bujak 12
Ciołkosz Adam 13, 16
Ciołkosz Zbysław 13
Dłuski Kazimierz 3
Dowbor Muśnicki Józef 26, 28, 31, 32, 33
Gac Zofia z d. Pawluś 4, 33, 35, 36
Gadomska Anna (Pawluś) 33, 35
Gadowski Walenty 19
Gąsienica Maciej 12
Guziak Kazimierz 10
Hałasowska 5
Hałasowski 5, 6
Hofman Henryk 16
Januszajtis Żegota Marian 28, 30, 31
Jatelnicki Bronisław 29
Jetter Edward 35
Jost Alojzy 23
Kaleński Gustaw 23, 26, 35
Kamieński Michał 33
Kaszelewski Kazimierz 6
Klaczynsler 16
Kopetschny Jerzy 15, 16
Kozłowski 31
Kubin Jan 9, 12
Loria Leon 31
Małkowski Andrzej 11, 21, 26
Mantyka Mieczysław 6
Matlakowski Władysław 3
Mączyński 5
Mojmir Herman 15
Moraczewski Jędrzej 30
Mystkowski Tadeusz 34
Nieszczyński Stanisław 13
Orzeł Józef 12
Paryscy Zofia i Witold H. 23
Pawlica Franciszek 8, 9, 12
Pawlicówna 5
Pawluś Agnieszka z d. Mucharska 4
Pawluś Maria Elwira 4, 25, 35
Pawluś Wojciech 4
Pawluś Zofia Janina 33
Pawłowski 12
Peszkowski 10
Piasecki Eugeniusz 14
Piasecki Wenanty 6
Piechurski Karol 26, 28, 31, 32
Pieniążek Odrowąż Czesław 14
Piłsudski Józef 26, 30, 31
Poniatowski Józef 9, 21
Przanowska 5
Rams 10

Rams Józef 23	Wanat Leon 35
Rokosz Mieczysław 5	Wasilewski Leon 30
Romanowski Henryk 16	Wąsowicz Tadeusz 16
Rządkowski Jan 29, 31, 32	Wesołowski Eugeniusz 6
Rzewnicki Jan 19	Wężyk Mieczysław 31
Sadowski Konrad 22, 26	Wiśniewski Michał 34
Sapiecha Eustachy 28, 31	Witkiewicz Stanisław 3
Schabenbeckowa 5	Wojewódzki Michał 35
Schreiber Mieczysław 14	Woyczyński Marcin 3
Skotnicki Jan 22	Wyrobek Zygmunt 14
Skrzypek Józef 28, 31	Zamoyski Władysław 6, 22, 23
Stamirowski Kazimierz 31	Zaruski Mariusz 23, 26
Stępniewski 5	Zdyb Stanisław 9, 24, 26
Strzembosz Tomasz 5	Znamięcki 24
Szeptycki Stanisław 30	Żeligowski Lucjan 33
Szyborski Wincenty 22	Żeromski Adam 16
Święchówna 5	Żeromski Stefan 3
Thugutt Stanisław 30	Żychoń Stanisław 13, 16
Walter Z. 12	Żychoń Stefan 3, 14

* nie obejmuje Karola Pawlusia

Spis treści

Wstęp	3
Z Zabłocia do Zakopanego	4
Naczelnik Gniazda „Sokoła” w Zakopanem	6
Początki drużyn skautowych (harcerskich) w Zakopanem – 1913 r.	11
Kierownik toru bobslejowego	22
Dowborczyk	25
Próba zamachu stanu płk. Januszajtisa - styczeń 1919 r.	30
„Lombard”	34

**Muzeum Harcerskie im. Olgi i Andrzeja Małkowskich
w Zakopanem ul. Droga do Rojów 6
czynne: w piątki godz. 16 -18
w soboty i niedziele 10 -16
w pozostałe dni i godziny
po wcześniejszym ustaleniu telefonicznym
tel. (0-18) 20 145-30**